

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2020.1.1

УДК 323(439)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8280-7104>

Бусленко В. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА ОПОЗИЦІЇ В ПОЛЬЩІ
В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

Обґрунтовано теоретико-методологічні підходи щодо впливу взаємовідносин влади та опозиції на процеси демократизації. На основі аналізу індикаторів та сучасного політичного процесу в Польщі з'ясовано, що демократизація відбувається на фоні перманентного формування та збереження в політичному полі двох протилежних полюсів. Відхилення від демократії збільшує дистанцію між двома конкуруючими/конфліктуючими провладною та опозиційною партіями, що автоматично акумулює потенціал сили полюсу. Тому взаємовідносини між владою та опозицією набувають характеру сили стратифікації та вирівнювання, що дозволяє зменшити «дефіцит демократії» та привести політичну систему в стан рівноваги.

Збільшення дистанції між владою та опозицією супроводжується інспірацією в політичному дискурсі протилежних підходів до актуальних тем, які поширюються через соціальні мережі та дозволяють в довгостроковій перспективі поляризувати активну частину електорату та є одним з наслідків політичного абсентеїзму майже в половині іншої його частини. Це призводить фактично до правління меншості над більшістю, що потенційно загрожує кризою ліберальної демократії.

Аналіз розвитку соціального капіталу свідчить також про низький рівень довіри поляків до публічних інституцій в тому числі до владних, брак почуття спільноти, перевага індивідуальних відносин, брак спільних підходів до розвитку компетенцій. Однією з причин такого явища може слугувати інформатизація суспільства, яка робить ставку на індивідуалізм. В процесі технологічного розвитку міжособистісні контакти стають все більш віртуальними і дрібнішими. Такі «мережеві відносини», незважаючи на їх необмежену кількість, позбавлені аспекту реальності. З іншої сторони, це дозволяє політичним партіям реалізовувати віртуальні проекти, оминаючи інституції громадянського суспільства (макрорівень), які виявилися неефективними, проникати на індивідуальний рівень (мікрорівень) та через комунікаційні канали конвертувати соціальний капітал в політичний та економічний. Така гра в віртуальну демократію має абсолютно протилежні для консолідації демократії наслідки, посилюючи асиметричність соціального сприйняття демократичних реформ, політичний абсентеїзм, індивідуалізм.

Ключові слова: Польща, влада, опозиція, політичні партії, соціальний капітал.

Актуальність і постановка проблеми. Перехід постсоціалістичних країн до демократії попри однакові стартові умови призвів до різних режимних змін. Скажімо, Угорщина, яка демонструвала позитивну динаміку розвитку, в останні роки уповільнила темп, зіткнувшись із явищем «дефіциту» демократії. В той же час країни, котрі вже мають статус консолідованих демократій стикаються з необхідністю покращення її якісних характеристик та ефективності. Йдеться, насамперед, про Польщу. Все це зумовлює необхідність переглянути та концептуалізувати чинники, котрі призводять до нелінійного характеру процесу демократизації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам взаємовідносин влади та опозиції в Польщі присвячені праці П. Сули, Д. Скрипінського, Р. Солажа, М. Тирала. Стосунки уряду та опозиції в Центрально-Східній Європі в інституційному аспекті проаналізували В. Романюк та В. Литвин. В статті також використано теорію флуктуації П. Сорокіна. Джерельну базу дослідження становлять аналітичні звіти Фонду Бертельсманна, дані соціологічних опитувань Центру досліджень суспільної думки (CBOS), офіційні документи уряду Польщі.

Мета наукового дослідження – виявити тенденції взаємовідносин влади та опозиції в Польщі через призму процесів демократизації.

Виклад основного матеріалу. Розвиток демократії знаходить своє вираження у владних відносинах, які в тій чи іншій мірі мають спрямовуватися на захист, закріплення досягнутого її рівня та створення оптимальних умов для подальшого її поглиблення. В свою чергу влада стає цілло суб'єктів політики – держави, політичних партій, зацікавлених груп. Реалізація такої цілі передбачає оволодіння, утримання та розподіл владних ресурсів, що не завжди збігається з задекларованим курсом на демократизацію. Тому відношення суспільства до влади та її політики характеризує не лише лояльність, підтримка, але й незгода, протест, рух опору, що вкладається в сучасне розуміння учасницької демократії.

Демократія характеризується наданням політичної суб'єктності ще одному гравцю – опозиції, яка є відображенням ставлення суспільства до влади. Опозицію ми розглядаємо як певний двійник влади, її потенційний суб'єкт, спроможний через реалізацію задекларованої політики сприяти зміцненню демократії. Функціонування легальної опозиції дозволяє змусити уряд зробити певну корекцію реалізованого курсу та виправити наявні «дефекти» демократії. Взаємовідносини влади та опозиції не є завжди лінійними, симетричними, раціональними та прогнозованими. Проте, на нашу думку, вони є визначальними в контексті перспектив розвитку демократичних процесів.

Конструктивна опозиція в країнах усталеної демократії, є детермінантом змагальної партійної системи, розробляє власну ідеологію, яка є відображенням світогляду, поглядів, настроїв людей критично налаштованих до влади. Тим самим на практиці закріплюється плюралізм як основний принцип демократії. Проте сам по собі поділ на владу та опозицію ще не є гарантією успішної демократизації. У випадку Польщі, складним в силу мінливого характеру статусу парламентських політичних партій залишається питання вирішення самої опозиції. Загалом можна виділити декілька маркерів, які свідчать про умовність її розмежування з провладними партіями. По-перше, низька партійна дисципліна, що призводила до міжфракційних переходів депутатів. Скажімо, представники правлячих партій Союзу свободи в 2000 р. та Польської селянської партії (далі ПСП) в 2003 р. поповнили опозиційний табір.

По-друге, парламентська опозиція залишалася на початку 2000-их рр. досить фракціоналізованою. В 2005 р. вона складалася з представників 5 парламентських партій, об'єднаних в депутатські групи та фракції загальною чисельністю 303 депутати. В 2007 р. до її структури входили представники 4 політичних партій (загалом 219 депутатів) [1, с. 214]. Виникнення ж нових опозиційних фракцій зумовлювалося не стільки ідеологічними розбіжностями, скільки конкуренцією за лідерство.

По-третє, простежувалася тенденція до постійного зменшення показника ефективної кількості парламентських партій. Зокрема, в 1991 р. він становив 9,8, в 1993 р. – 3,9, в 1997 р. – 2,9, в 2001 р. – 3,6, в 2005 р. – 4,0, в 2007 р. – 2,82 [2, с. 315]. За таких обставин на початку 2000-их рр. спостерігаємо формування урядів меншості. В 2003 – 2004 рр. діяв коаліційний уряд меншості М. Міллера, а в 2005 – 2006 рр. однопартійний уряд меншості К. Марцинкевича. Коаліційні уряди меншості формуються з двох чи більше парламентських партій, а однопартійний уряд з однієї парламентської партії. Спільною їх характеристикою є відсутність абсолютної більшості парламентських мандатів. Відповідно, щоб отримати вотум довіри таким урядам необхідно заручитися підтримкою такої більшості. З іншого боку, важко назвати опозиційними партії, які офіційно висловлюють вотум довіри сформованим урядам. В такий спосіб заявили про свою лояльність в 2005 р. ПСП, Самооборона та Ліга польських родин [1, с. 221]. Підтримка опозиції, яка фактично залишалася чисельно більшою, сприяла збільшенню тривалості урядів. Наприклад, в Польщі за період 1990 – 2015 рр. середня тривалість коаліційних урядів меншості становила 0,6, однопартійних урядів меншості 0,92, а коаліційних урядів більшості 1,45 [1, с. 263]. Тобто сумарно уряди меншості проіснували приблизно однаковий часовий проміжок як і уряди більшості, що є суттєвим в досягненні демократичної стабільності.

Специфікою урядів меншості є значна увага відносинам з опозиційними партіями в парламенті так як будь-який конфлікт з ними може мати наслідком висловлення вотуму недовіри уряду. Представники опозиційних партій, які формально становлять парламентську більшість, виявляються в досить вигідній ситуації, змушуючи уряд діяти більш відповідально. Тому уряди меншості враховують не лише розстановку політичних сил, але й певні домовленості досягнуті в ході його створення і є більш еластичними, інституційно чутливими, підзвітними, прозорими в реалізації своєї політики. В силу того, що прийняття законопроектів вимагає схвалення опозиційними фракціями,

активно задіюється міжпартійна, позапартійна моделі взаємовідносин у формі спільної роботи в парламентських комісіях, робочих групах по узгодженню законопроектів. Проте такі уряди прийнято вважати нестабільними, мінливими та неефективними.

Якщо взяти до уваги парламентську опозицію як одну з форм опозиції, то до неї ми відносимо партії, які не беруть участь у формуванні уряду, не входять до владних інституцій, займають критичну по відношенню до влади позицію, пропонують власну альтернативу владним рішенням та діям та проявляють свою діяльність через створені інститути (депутатські групи, фракції). Тоді виникає питання, чи є політичне поле двополюсним з чіткою встановленою демаркаційною лінією між владою та опозицією? Швидше за все йдеться про властивість соціальних агентів займати одночасно позиції не лише в декількох полях (скажімо в економічному, культурному, політичному), а й в межах одного політичного поля. Відповідно перерозподіл цих меж відбувається узгоджено і є свого роду адаптаційним механізмом, що дозволяє двом конкуруючим партіям не втратити статусний капітал та сприяє стабільності функціонування політичних інституцій як критерію демократизації політичної системи.

Поступово в партійній системі Польщі спостерігаємо більш чіткий розподіл політичного поля між основними гравцями. Такий висновок можна зробити з даних щодо фракціоналізації парламентських партій. А. Романюк та В. Литвин вважають, що чим більшим є цей показник, тим ефективніша внутрішня демократичність партійних систем [3, с. 382]. І навпаки, зменшення рівня фракціоналізації урядових партій є індикатором росту їх сили та збільшення розміру (кількість мандатів у парламентах). Аналогічно можна розглядати опозиційні партії. Відмітимо, що рівень фракціоналізації політичних партій в Польщі станом на 2015 р. залишався одним з найнижчих серед країн Центрально-Східної Європи і складав 0,6. При цьому помітною стала тенденція до зменшення рівня фракціоналізації урядових партій у порівнянні з опозиційними. Різниця між показниками складала в Польщі 0,16, в той час як в Чехії 0,07, Словаччині 0,3, Угорщині 0,31 [3, с. 382]. З одного боку, це є свідченням нижчого рівня внутрішньої демократичності урядових партій у порівнянні з опозиційними. З другого боку, така статистика підкреслює формування урядових кабінетів на основі кооперування незначної кількості партій навколо найсильнішої та однієї з найбільших за розмірами. Скажімо, коаліційний уряд Д. Туска у період з листопада 2007 по жовтень 2011 рр. складався з двох парламентських партій: правоцентристської «Громадянської платформи» (ГП) та ПСП. В якості найсильнішої опозиційної партії виступала права партія «Право та справедливість» (ПіС).

Домінування в партійній системі Польщі ГП та ПіС призвело до змін в ідеологічній складовій поділу на владу та опозицію, що супроводжувалося переходом від конкуренції по лінії «ліві – праві» до «праві – правоцентристи». Варто зазначити, що в 1993 – 1997 та 2001 – 2005 рр. опозицію формували партії та угруповання, які вийшли з Солідарності [4, с. 580]. Вони акцентували на антикомунізмі та біполярності, що робило опозицію білатеральною за своїм характером. Посткомуністичні партії перебували в опозиції в 1997 – 2001 рр. Проте саме чергування партій при владі, як і зміна полюсів політичного поля, лише частково розкриває функціональну сторону діяльності правлячих та опозиційних партій в контексті їх впливу на процеси демократизації.

Даний вплив добре ілюструє *теорема флуктуації* П. Сорокіна. Під поняттям «*флуктуація*» він розумів перманентне коливання системи від оптимальної величини. При цьому цей процес характерний не лише для соціокультурних систем, а й для конкретних сфер, зокрема політики. Сам процес флуктуації проходить через ряд послідовних етапів: дезінтеграції – кризи – мобілізації сил – нового соціокультурного порядку [5, с. 51]. Фактично вчений запропонував модель, яка відображає властивості, взаємозв'язки та відносини в суспільстві і може бути застосована в модифікованому вигляді для пояснення взаємовідносин влади та опозиції в контексті процесів демократизації. Згідно неї циклічні коливання суперсистем відбуваються, в основному, по не ритмічній регулярності і детермінують флуктуацію суспільств між прогресом і регресом, розвитком демократичних свобод та авторитаризмом, мирним переходом та військовим, революційним та еволюційним. При цьому вчений не виключав можливості встановлення тенденцій ритмічності циклів. Зміни відбуваються в певному кількісному та якісному напрямку до досягнення «*точки насичення*». Після цього вони йдуть за інерцією або в примусовому порядку. На думку П. Сорокіна, вичерпання потенціалу політичного руху в одному напрямку, призводить до руху в зворотньому порядку хоча й на новій основі. Таким чином, на основі циклічності та еволюційності відбувається заміщення однієї владної системи іншою, альтернативною, яка під впливом домінування нових ціннісних орієнтацій починає рух в іншому напрямку до «*точки насичення*». Згідно концепції в будь-якому суспільстві постійно відбувається *боротьба між силами політичного вирівнювання та силами стратифікації* [6, с. 261].

Різкі коливання профілю політичної стратифікації в одному з напрямів, як правило, мають наслідком збільшення тиску протилежних сил та приведення даного профілю до точки рівноваги. В нашому випадку силами вирівнювання, котрі здатні привести систему в стабільний стан, є провладні партії та потенційно опозиція.

В контексті нашого дослідження припускаємо, що уповільнення чи згортання процесу демократизації свідчить про невірноважений стан системи, яка прагне до рівноваги. В якості *case study* розглянемо складні та суперечливі процеси демократизації в Польщі після 2015 р. Ця біфуркаційна точка знаменувала перемогу ПiС на парламентських виборах у жовтні 2015 р. Партія отримала 37,58 % голосів та сформувала однопартійний уряд більшості на чолі з Б. Шідло. Відмітимо, що лідер партії Я. Качинський, володіючи значним статусним та репутаційним капіталом хоч і не мав офіційної посади в уряді, все ж зберіг важелі впливу на виконавчу владу. Того ж року представник ПiС А. Дуда виграв президентські вибори. З того часу сформований представниками цієї партії однопартійний уряд, заручившись підтримкою парламентської більшості та президента, почав поступово здійснювати кроки, що не сприяли зміцненню демократії. Після парламентських виборів 2015 р., на думку польського науковця М. Тирала, за період урядування ПiС посилювався процес переходу польської демократії в напрямку до гібридної її форми [7, с. 71]. На дане явище впливала антагоністична модель урядування. Зокрема, незалежна судова влада у Польщі зіткнулася з сильним політичним тиском. Йдеться, насамперед, про зміни до закону про Конституційний суд і процедуру виборів нових п'яти членів Конституційного суду, які мали відбутися у листопаді-грудні 2015 р. Згідно нового закону рішення Конституційного суду тепер мали прийматися двома третинами, а не простою більшістю голосів. Правила ускладнювали прийняття рішень. Конституційний Суд визнав цей закон неконституційним. Як політичне втручання в судову систему можна розглядати об'єднання кабінетів генерального прокурора та міністра юстиції. Взагалі, за даними Фонду Бертельсманна в 2014 – 2017 рр. з 9 до 7 зменшився показник незалежності судової влади [8]. Відповіддю на таку урядову політику стали масові маніфестації на підтримку демократії, які відбулися в країні наприкінці 2015 р. Реакцією ПiС на активізацію прямих форм політичної участі стало внесення змін до закону, що регулює проведення громадських зборів. Він мав на меті надати пріоритет зібранням, організованим органами державної влади, церквою та релігійними організаціями, а також «періодичним зборам» (тим, що проводяться регулярно). Така жорстка регламентація істотно обмежувала свободу зібрань, що призвело до активізації «сил вирівнювання». Негативна реакція опозиції, Комісара Ради Європи з прав людини та директора Бюро ОБСЄ змусили Президента не підписувати цей законопроект та надіслати його до Конституційного суду на експертизу. За даними Фонду Бертельсманна в період 2014 – 2017 рр. з 10 максимальних до 8 балів зменшився показник свободи вираження поглядів. На 1 позицію (з 10 до 9) знизився індикатор, що діагностує стан дотримання прав на зібрання та асоціації [8].

В той же час всі основні політичні гравці, як і загалом громадяни, звикли до демократичного характеру інституцій та процедур навіть якщо вони дотримувалися різних поглядів на те, як слід організувати демократію. Це є однією з ознак консолідованої демократії. У Польщі демократичні інститути можуть виконувати свої функції і політичні рішення приймаються відповідно до законних процедур відповідними органами. Проте коли ПiС взяла на себе владу, в демократичній практиці стали проявлятися системні недоліки. Зокрема, рішення Конституційного Суду частково реалізовувалися на фоні обмеження підзвітності виконавчої влади. Спостерігалися розбіжності між урядом та президентом, з одного боку, і Конституційним судом, з іншого. Все це негативно позначилося на стабільності демократичних інституцій та зниженні відповідного індикатора з 10 в 2014 р. до 8 в 2017 р. За даними Фонду Бертельсманна на 20 % знизилися показники ефективності та легітимності функціонування демократичних інституцій та індикатор поділу влади. Загалом демократичний статус країни в результаті приходу до влади ПiС опустився з позначки 9,5 до 8,6 (з 10 максимальних) [ВТІ 2018].

Важливим для розуміння конвертаційних стратегій правлячої еліти є Індекс сприйняття корупції. Щорічно міжнародна організація *Transparency International*, проводить подібні опитування в країнах. Оцінювання рівня корупції в державному секторі здійснювалося за шкалою від 0 (найбільш корумпований) до 100 балів (найменш корумпований). Характерно, що починаючи з 2012 р. до 2015 р. країна поступово піднімалася по шкалі менш корумпованих країн (з 58 до 63 місця). Однак після цього спостерігається ріст сприйняття корупції. В 2017 р. рейтинг Польщі опустився до позначки 60 [9]. Політична корупція є викликом для чесного бізнесу, оскільки політики використовують свої позиції для отримання вигоди, конвертуючи політичний капітал

в економічний, що супроводжується укоріненням практика непотизму та кронізму. На думку директора *Transparency International* П. Морейри «корупція відштовхується від демократії, щоб створити порочний цикл, коли вона підриває демократичні інститути, а в свою чергу слабкі інституції менш здатні контролювати корупцію» [10]. Характерно, що незважаючи на інституційні зміни та негативні тенденції в розвитку демократії, партійні переваги польських виборців залишаються відносно стабільними.

Як бачимо, країни зі статусом консолідованих демократій, стикаються з проблемами уповільнення її темпів та елементами недемократичної поведінки владних еліт, яка має підтримку виборців. 2015 р. є свого роду реперною точкою, яка знаменує перехід від зростання до уповільнення демократизації. Такі реверсивні процеси вимагають особливої уваги та пояснення природи режимних змін. Одним з важливих ресурсів демократії є соціальний капітал. Період стабілізації демократії супроводжується, як правило, економічним процвітанням та високим рівнем соціального капіталу в суспільстві. Відмітимо, що одночасно він є об'єктом конвертаційних стратегій політичних партій. В стратегічних урядових документах підкреслюється важливість соціального капіталу для розвитку Польщі. Наприклад, в «Стратегії розвитку краю на 2007 – 2015 рр.» визначено, що істотною ціллю уряду та органів місцевого самоврядування має бути «зміцнення соціального капіталу та підтримка громадянського суспільства як можливості артикуляції інтересів та потреб громадян та діяльності, спрямованої на їх реалізацію в тому числі через суспільну самоорганізацію» [11].

Визначення науковцями рівня соціального капіталу в країні та його потенціалу відрізняється в залежності від використання теоретичних підходів. Однак, узагальнені висновки не є оптимістичними. Дж. Чапінський в аналітичній довідці «Суспільний капітал. Суспільний діагноз 2007» визначає рівень соціального капіталу поляків як низький [12, с. 267]. Аналогічні результати містяться у аналітичних звітах Центру дослідження громадської думки, в яких наголошується, що поляки демонструють низький рівень загальної довіри або низьку формалізовану соціальну активність [13, с. 72].

В даному випадку цілком виправданим є розгляд соціального капіталу на макрорівні. В такій концептуальній побудові сталі соціальні зв'язки належать не лише окремим індивідам, соціальним групам а є власністю соціуму в цілому. Структурним виміром макрорівневого соціального капіталу є соціальні мережі у формі різноманітних громадських організацій та інших формальних та неформальних інституцій колективної дії, які мають капіталогенеруючий ефект. Збільшення кількості та активізація товариств, фундацій та інших організацій, які більш чутливіші до соціально-політичних та соціально-економічних змін, ніж особистісні соціальні мережі, може потенційно сприяти розвитку суспільної солідарності, виборчій активності, підтримці легітимності демократичних інституцій та в цілому розвитку громадянського суспільства як чинників демократизації. У Польщі спостерігається тренд до зростання кількості організацій. У 2012 р. зареєстровано понад 80 тис. НУО (11 тис. фондів і 72 тис. товариств). Для порівняння в 2010 р. зареєстровано 12 тис. фондів та 81 тис. товариств [14, с. 4]. Таким чином, в рік створювалося в середньому близько 4 тис. товариств, в тому числі менше ніж 1 тис. фондів, що призводило до т.зв. «старіння» третього сектору. Не змінився і характер діяльності організацій. Головним напрямком їх активності залишався спорт (53 %) та освіта (47 %). За підрахунками польської дослідниці Й. Превлоцької «лише кожна десята неурядова організація займалася розвитком громадянських ініціатив, які могли б призвести до накопичення суспільного капіталу» [14, с. 15].

Важливим чинником, котрий може пояснити підтримку провладних та опозиційних партій та їх зусилля в плані розбудови демократії є розгляд соціального капіталу на мікрорівні через мережі неформального спілкування індивіда і міжособистий рівень довіри. Соціологічне дослідження, проведене в 2004 р. *European Social Survey (ESS)* демонструє, що лише 11,3 % поляків вважали, що більшості людям можна довіряти. В 2007 р. на таке ж питання позитивно відповіли 11,5 % респондентів [12, с. 258]. Інше соціологічне опитування, проведене *CBOS* в 2006 р. продемонструвало, що 79 % поляків вважають, що «в стосунках з іншими потрібно бути дуже обережними». При цьому вони найбільше довіряють родині (99 %), колегам по роботі (70 %), сусідам (75 %). Не довіряють таким публічним інституціям як політичні партії (61 %), сейм та сенат (54 %), публічна адміністрація (50 %), суд (51 %). В 2010 р. *CBOS* підтвердив низький рівень довіри поляків та високий рівень недовіри в міжлюдських стосунках (4 пункти з 10 максимальних) [16]. Дані *ESS* за 2012 р. засвідчили меншу довірливість поляків, на відміну від інших європейських народів [17, с. 10].

В формування соціального капіталу закладений ще один суперечливий момент, який пов'язаний зі *стилем причинної атрибуції* як схильності людини до з'ясування причин власного стану, поведінки та наслідків дій чи стану, поведінки та дій інших людей через конкретні чинники. В контексті дослідження такий аспект є важливим з точки зору виявлення залежності між ефективністю діяльності проурядових партій, розвитком демократії та рівнем задоволеності життя громадян.

Дослідження, проведене Я. Чапінським показало атрибутивну схильність поляків пов'язувати відповідальність за власне життя не з владою, іншими людьми, а перш за все з собою (що добре, то я, що не так – це не я). Беручи це до уваги вчений сформулював теорію соціальної невдячності, в якій звертається увага на асиметричність соціального сприйняття системних реформ на макрорівні: ті, хто отримує користь від них з самого початку показують мало вдячності за це їх творцям, вбачаючи в основному в собі причини покращення умов власного життя, а саму зміну на краще істотно не відчують. Тоді як ті, хто вважає себе постраждалим в результаті реформ, звинувачують у погіршенні своїх життєвих умов авторів реформ та переживають зміни на гірше набагато емоційніше [18, с. 92]. Мовою цифр це виглядає наступним чином. В 2011 р. 81,7 % опитаних заслуги за вдалий рік відносять в основному до себе і в дуже незначній мірі до влади (4,4 %). Відповідальність за те, що минулий рік був невдалим, частіше покладається на органи влади (22 %) і рідше на себе (30,2 %). Відмітимо важливу деталь – в цій категорії спостерігається істотне зниження важливості чинника влади (з 52,2 % в 2000 р. до 22 % в 2011 р.) у випадку невдалого року і з 11,9 % до 4,4 % у випадку вдалого року [18].

Висновки. Таким чином, демократизація в Польщі відбувається на фоні перманентного формування в політичному полі двох протилежних полюсів. Навколо них вибудовують свої стратегії інші політичні гравці. При цьому сам поділ на «ліві-праві», «правоцентристи-праві» досить умовний і відображає швидше не релігійні, політичні, соціокультурні розмежування в суспільстві, скільки властивості політичного поля зберігати дихотомічний характер.

На основі аналізу індикаторів демократизації з'ясовано, що відхилення від демократії збільшує дистанцію між двома конкуруючими/конфлікуючими провладною та опозиційною партіями, що автоматично акумулює потенціал сили полюсу.

Конфліктний характер взаємовідносин влади та опозиції в країні є результатом флуктуації політичної системи, при якій провладна партія набула характеру сили соціальної стратифікації. Виявлено тенденції до конвергенції демократизації, що за умов підвищення рівня політичної участі громадян посилює значимість сили вирівнювання. В якості такої за умов отримання владного ресурсу виступає нинішня опозиція.

Збільшення дистанції між владою та опозицією супроводжується інспірацією в політичному дискурсі протилежних підходів до актуальних тем, які поширюються через соціальні мережі та дозволяють в довгостроковій перспективі поляризувати активну частину електорату та є одним з наслідків політичного абсентеїзму майже в половині іншої його частини. Це призводить фактично до правління меншості над більшістю, що потенційно загрожує кризою ліберальної демократії.

Аналіз розвитку соціального капіталу свідчить про низький рівень довіри поляків до публічних інституцій, в тому числі до владних, брак почуття спільноти, перевагу індивідуальних відносин, брак узгоджених підходів до розвитку компетенцій. Однією з причин такого явища може слугувати інформатизація суспільства, яка робить ставку на індивідуалізм. В процесі технологічного розвитку міжособистісні контакти стають все більш віртуальними і дрібнішими. Такі «мережеві відносини», незважаючи на їх необмежену кількість, позбавлені аспекту реальності. З іншої сторони, це дозволяє політичним партіям реалізовувати віртуальні проекти, оминаючи інституції громадянського суспільства (макрорівень), які виявилися неефективними та проникати на індивідуальний рівень (мікрорівень) і через комунікаційні канали конвертувати соціальний капітал в політичний та економічний. Така гра в віртуальну демократію не сприяє її консолідації, посилюючи асиметричність соціального сприйняття демократичних реформ, політичний абсентеїзм, індивідуалізм.

Бібліографічний список:

1. Skrzypiński D., Solarz R. Władza ustawodawcza. *System polityczny Rzeczypospolitej Polskiej* / red. H. Lisicka. Wrocław: Biuro doradztwa ekonomicznego, 2005. S. 213 – 225.
2. Sula P. Post-communist parties in Poland after 1989. *Communist and Post-Communist Parties in Europe* / ed. U. Backes, P. Moreau. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008. P. 311–338.
3. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.

4. Сула П. Політична опозиція в Польщі після 1989 р. *Трансформація в Польщі і в Україні. Вибрані аспекти* / ред. А. Антошевського, А. Колодій, К. Ковальчика; пер. Л. Гурська-Ковальчик. Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2010. С. 571 – 583.
5. Сорокин П. Главные тенденции нашего времени. Москва: Директ-Медиа, 2007. 416 с.
6. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / ред. А. Союмонов; пер. с англ. С. Сидоренко. Москва: Политиздат, 1992. 543 с.
7. Tyrała M. Konsolidacja demokracji w Polsce w latach 2006 – 2017. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*. 2019. T. 25, S. 67 – 81. URL: <https://doi.org/10.31261/SPUS.2019.25.03> (дата звернення 11.01.2020).
8. BTI. Country Report. Poland. 2018. URL: <https://www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/pol/ity/2018/itr/ecse/> (дата звернення 15.01.2020).
9. Corruption Perceptions Index / Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/research/cpi/overview> (дата звернення 15.01.2020).
10. How corruption weakens democracy / Transparency International. URL: https://www.transparency.org/news/feature/cpi_2018_global_analysis (дата звернення 22.12.2019).
11. Strategia rozwoju kraju 2007 – 2015. Warszawa: MRR, 2006. 60 s. URL: http://pkpplewiatan.pl/upload/File/plik/Strategia_Rozwoju_Kraju.pdf (дата звернення 20.12.2019).
12. Czapiński J. Kapitał społeczny. *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport* / red. J. Czapiński, T. Pank. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego, 2007. S. 257 – 267. URL: http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2007.pdf. (дата звернення 20.12.2019).
13. Żukowski T., Theiss M., Obywatele wśród krewnych i znajomych: stowarzyszeniowo-obywatelski kapitał społeczny i jego związki z kapitałem rodzinnym oraz sąsiedzko-towarzyskim. *Życie po zmianie. Warunki życia i satysfakcje Polaków* / red. K. Zagórski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2009. s. 63 – 96.
14. Przewłocka J. Polskie organizacje pozarządowe 2012. *Stowarzyszenie Klon/Jawor*. Warszawa, 2013. URL: http://civicpedia.ngo.pl/files/civicpe_dia.pl/public/FaktyNGO_brosz1.pdf (дата звернення 02.12.2019).
15. Zaufanie w sferze prywatnej i publicznej a społeczeństwo obywatelskie. 2006. Komunikat nr. 3480 / CBOS. URL: <https://www.cbos.pl/PL/> (дата звернення 02.12.2019).
16. European Social Survey 2010. URL: <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/index.jsp?v=2&submode=abstract&study=http%3A%2F%2F129.177.90.83%3A80%2Fobj%2FfStudy%2FE55e03.4&mode=documentation&top=yes> (дата звернення 03.12.2019).
17. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020. Komitet Stały Rady Ministrów. Warszawa, 2013. 90 s. URL: http://ks.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20130520SRKS_na_stronie_internetowej.pdf (дата звернення 02.12.2019).
18. Czapiński J., Sułek A., Stan społeczeństwa obywatelskiego. *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. URL: http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/Raport_Glowny_2011_por_INTERNET.pdf (дата звернення: 08.06.2016).

References:

1. Skrzypiński D., Solarz R. Władza ustawodawcza. *System polityczny Rzeczypospolitej Polskiej* / red. H. Lisicka, Wrocław: Biuro doradztwa ekonomicznego, 2005. S. 207 – 219.
2. Sula P. Post-communist parties in Poland after 1989. *Communist and Post-Communist Parties in Europe* / ed. U. Backes, P. Moreau. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008. P. 311–338.
3. Romanyuk A., Lytvyn V. Porivnyalnyi analiz politychnykh institutiv krajin Vyshegradskojy grupy ta inshykh krajin Tsentralno-Shidnoji Evropy. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2016. 548 s.
4. Sula P. Політична опозиція в Польщі після 1989 р. *Трансформація в Польщі і в Україні. Вибрані аспекти* / ред. А. Антошевського, А. Колодій, К. Ковальчика; пер. Л. Гурська-Ковальчик. Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2010. С. 571 – 583.
5. Sorokin P. Glavnyie tendentsii nashego vremeni. Moskva: Direkt-Media, 2007. 416 s.
6. Sorokin P. Chelovek. Tsyvilizatsiya. Obschestvo / red. A. Soyumonov; per. s angl. S. Sydorenko. Moskva: Politizdat, 1992. 543 s.
7. Tyrała M. Konsolidacja demokracji w Polsce w latach 2006 – 2017. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*. 2019. T. 25, S. 67 – 81. URL: <https://doi.org/10.31261/SPUS.2019.25.03> (дата звернення 11.01.2020).
8. BTI. Country Report. Poland. 2018. URL: <https://www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/pol/ity/2018/itr/ecse/> (дата звернення 15.01.2020).
9. Corruption Perceptions Index / Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/research/cpi/overview> (дата звернення 15.01.2020).
10. How corruption weakens democracy / Transparency International. URL: https://www.transparency.org/news/feature/cpi_2018_global_analysis (дата звернення 22.12.2019).
11. Strategia rozwoju kraju 2007 – 2015. Warszawa: MRR, 2006. 60 s. URL: http://pkpplewiatan.pl/upload/File/plik/Strategia_Rozwoju_Kraju.pdf (дата звернення 20.12.2019).
12. Czapiński J. Kapitał społeczny. *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport* / red. J. Czapiński, T. Pank. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego, 2007. S. 257 – 267. URL: http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2007.pdf. (дата звернення 20.12.2019).

13. Żukowski T., Theiss M., Obywatele wśród krewnych i znajomych: stowarzyszeniowo-obywatelski kapitał społeczny i jego związki z kapitałem rodzinnym oraz sąsiedzko-towarzyskim. *Życie po zmianie. Warunki życia i satysfakcje Polaków* / red. K. Zagórski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2009. s. 63 – 96.
14. Przewłocka J. Polskie organizacje pozarządowe 2012. *Stowarzyszenie Klon/Jawor*. Warszawa, 2013. URL: http://civicpedia.ngo.pl/files/civicpedia.pl/public/FaktyNGO_brosz1.pdf (дата звернення 02.12.2019).
15. Zaufanie w sferze prywatnej i publicznej a społeczeństwo obywatelskie. 2006. Komunikat nr. 3480 / CBOS. URL: <https://www.cbos.pl/PL/> (дата звернення 02.12.2019).
16. European Social Survey 2010. URL: <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/index.jsp?v=2&submode=abstract&study=http%3A%2F%2F129.177.90.83%3A80%2Fobj%2FStudy%2FE55e03.4&mode=documentation&top=yes> (дата звернення 03.12.2019).
17. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020. Komitet Stały Rady Ministrów. Warszawa, 2013. 90 s. URL: http://ks.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20130520SRKS_na_stronie_internetowej.pdf (дата звернення 02.12.2019).
18. Czapliński J., Sułek A., Stan społeczeństwa obywatelskiego. Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków. Raport. URL: http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/Raport_Glowny_2011_pop_INTERNET.pdf (дата звернення: 08.06.2016).

Buslenko V. V. Trends of the interaction between the power and the opposition in Poland in the context of democratization processes

This article substantiates theoretical and methodological approaches regarding the impact of the power-opposition interrelations on strengthening and weakening of democracy. Based on the analysis of a number of indicators and modern political process in Poland, it has been established that democratization takes place against the backdrop of the permanent formation and preservation of two opposed poles in the political field. Deflection from democracy increases the distance between two competing/conflicting parties – pro-government and opposition, this automatically accumulates the potential of pole's force. Therefore, the interrelations between the power and the opposition turn into the force of stratification and equalization, which allows to reduce the "democracy deficit" and bring the political system into the state of equilibrium.

The increase of the distance between the power and the opposition is accompanied by the dissemination of opposing approaches to current topics in the political discourse, which are spread through social networks and in the long run allow to polarize the active part of the electorate and provoke political absenteeism in the other part of the electorate. In the context of democracy, this effectively leads to minority rule over the majority, potentially threatening the crisis of liberal democracy.

The analysis of the development of social capital in Poland has shown the low level of trust of Poles in public institutions, including those in power, lack of sense of community, preference for individual relations, lack of common approaches to the development of competences. One of the reasons for this phenomenon may be the informatization of a society that relies on individualism, as in the process of technological development, interpersonal contacts are becoming more virtual and shallow. Suchlike "network relations", although unlimited in number, are devoid of the reality. On the other hand, it gives political parties the possibility to implement virtual projects, bypassing institutions of civil society (macro-levels) that have proved to be ineffective, to quickly penetrate at the individual level (micro-levels) and through communication channels to convert social capital into political and economic. This game into virtual democracy has absolutely opposite consequences for democratic consolidation, reinforcing the asymmetry of social perception of democratic reforms, political absenteeism, and individualism.

Key words: *Poland, power, opposition, political parties, social capital.*